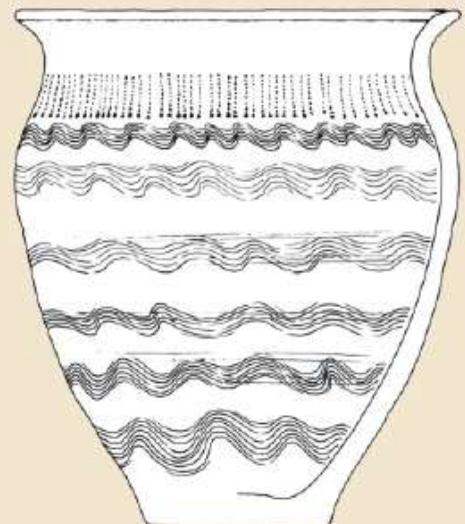

АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Тези доповідей VII міжнародного
наукового семінару

м. Чернівці, 22 грудня 2023 року

Міністерство освіти і науки України
Інститут археології НАН України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Науково-дослідний Центр Буковинознавства (Чернівці)
ВГО «Спілка археологів України»
Чернівецький обласний краєзнавчий музей

VII міжнародний науковий семінар

**АРХЕОЛОГІЯ БУКОВИНИ:
ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Тези доповідей

м. Чернівці, 22 грудня 2023 р.

Чернівці

2023

ОРГКОМІТЕТ

О. В. Добржанський, *д.і.н., проф. (голова)*; Г. М. Скорейко, *к.і.н., доц. (заступник голови)*; О. П. Моця, *д.і.н., проф., чл.-кор. НАН України*; Л. П. Михайлина, *д.і.н., доц., ст.н.с.*; С. В. Пивоваров, *д.і.н., проф.*; Б. Т. Рідуш, *д.з.н., проф.*; М. К. Чучко, *д.і.н., проф.*; І. П. Возний, *д.і.н., проф.*; О. В. Петраускас, *к.і.н., ст.н.с.*; Л. В. Кулаковська, *к.і.н., ст.н.с.*; О. В. Манігда, *к.і.н., н.с.*; Т. М. Ткачук, *к.і.н.*; М. В. Рубанець; О. В. Ротар; О. В. Руснак, *к.і.н.*; В. В. Грига; М. І. Боднарюк; І. А. Прохненко, *к.і.н., доц.*; В. Г. Баюк, *к.і.н.*; В. А. Гуцал, *к.і.н.*; Т. І. Романович; В. В. Михайлюк; В. В. Ємчук; В. А. Калініченко, *к.і.н.*; М. В. Ільків, *к.і.н. (секретар)*.

Археологія Буковини: здобутки та перспективи: Тези доповідей VII міжнародного наукового семінару (м. Чернівці, 22 грудня 2023 р.). – Чернівці: Технодрук, 2023. – 210 с.

Тези доповідей наукового семінару присвячені актуальним питанням археології Буковини та сусідніх регіонів. Розглядається проблематика кам'яної доби, епохи палеометалу, раннього заліза, середньовіччя та нового часу, а також історії вивчення, охорони та використання об'єктів археологічної спадщини, музеєфікації старожитностей краю. Результати досліджень представили науковці та краєзнавці з Чернівецької, Івано-Франківської, Тернопільської областей, Києва, Вінниці, Луцька, Львова, Ужгорода, Чернігова, Кам'янка-Подільського (Україна), Будапешта (Угорщина), Варшави (Польща), Сучави (Румунія).

Автори-доповідачі несуть відповідальність за точність і зміст наведених фактів та дотримання академічної доброчесності.

З М І С Т

Акатріні В. М., Акатріні М. М. Етнографічне дослідження Григорія Купчанка	8
Барбуца С. Л. Пам'ятний хрест на честь воїнів, які загинули під час Першої світової війни, в с. Ванчиківці	10
Баяк В. Г. Золото із Луцького замку (детективна історія середини XIX ст.)	14
Боднарюк М. І. Нові археологічні матеріали з верхів'я р. Сирет	16
Боднарюк М. І., Безушко Г. І. Знахідка кам'яного скіпетра бронзового часу з території с. Опришени	19
Булик Н. М., Войтович М. М., Коропецький Р. Р., Луцик І. П., Томенюк О. М., Яковишина Я. М., Ястремська Т. О. Досвід диджиталізації на прикладі проєкту «Затоплена спадщина: цифровий архів втрачених археологічних пам'яток долини Дністра»	21
Вакуленко Л. В. Вплив римських традицій на поховальний обряд прикарпатського населення у III–IV ст. н.е.	23
Виногородська Л. І. Археологічні матеріали XIII ст. з території Старого замку в м. Кам'янець-Подільський	25
Возний І. П. Ткацтво на теренах північної частини Буковини в XII–XIV ст.	30
Горбаненко С. А. Палеоетноботанічні матеріали чорноліської культури з Волошкового 6	33
Грига В. В., Якубина С. І. Скульптура зі Шкільного краєзнавчого музею села Шебутинці	36
Гринюка Б. М. Курган в урочищі «Волощина» біля села Васильківці на Тернопільщині	38
Драгомирецька О. Г. Вивчення О. Кандибою спіральноподібного орнаменту в нео-енеолітичних культурах Дністро-Дунайського регіону	40
Дядечко О. О. Археологічні знахідки середньовічних музичних інструментів: проблеми атрибуції	43

Ємчук В. В. Охоронні договори: перспективи та здобутки (на прикладі Управління охорони культурної спадщини Чернівецької міської ради)	46
Ємчук В. В., Михайлюк В. В., Бежнар М. Т. Револьвер із парку ім. Т. Шевченка в м. Чернівці	48
Желага Д. І. Господарські будівлі з трипільського шару етапу VI на поселенні Волошкове 6	50
Ignătescu S., Boghian D., Rusu I., Florescu G. Descoperirile arheologice din tumulul 1 de la Fetești – La Schit	53
Льків М. В., Горобець Л. В., Ковальчук О. М. «Тёрпимо тут великий і нечуваний голод»: про харчування залоги Хотинського замку після битви 1673 р.	56
Льків М. В., Никирса Т. Д., Якубина С. І., Волюца О. Д., Смірнов Н. А. Нові знахідки серпоподібних крем'яних ножів на території Чернівецької області	58
Капуста А. І. Декор Микулинецького замку	61
Капуста А. І. Пальцівка Микулинецького замку: перспективи дослідження та збереження	65
Коржик В. П. Окопна практика століть на Буковині	69
Кузик О. П., Грига В. В., Калініченко В. А. Пряжка-пафта з розкопок Хотинської фортеці (археологічні дослідження 2018 р.)	73
Купчанко М. М. Тваринництво енеолітичного поселення Шипинці та вплив його на довкілля і «повзучу міграцію» трипільських племен	75
Купчанко М. М. Використання методу біолокації в археологічній практиці (з досвіду роботи)	78
Кушнір І. Б., Легета В. П. Повідомлення про знахідки старожитностей на Буковині в XIX – першій третині XX ст. в документах Державного архіву Чернівецької області	80
Литвиненко Р. О. Пам'ятки культурного кола Бабинє в межиріччі Верхнього Пруту й Середнього Дністра	82

Мельничук О. Л. Результати та перспективи археологічних досліджень на Подолі княжого Галича (урочище Церквиська)	87
Миська Р. Г. Дослідження кургану «Могила Святослава» поблизу м. Сколе	89
Михайлина Л. П., Пивоваров С. В. Фібули першої половини XIII ст. з Чорнівського городища	91
Михайлюк В. В. Сучасні проблеми охорони та збереження пам'яток археології	95
Могиллов О. Д., Рейда Р. М., Мостовий Д. О. Дослідження ранньоскіфського кургану поблизу Комарова у Середньому Наддністер'ї	98
Мордовін М. В., Прохненко І. А. Нові дані про нюрнберзькі текстильні пломби на території України	99
Нечитайло П. О. Сліди перебування опришків на скелях біля с. Василівка	103
Парацій В. М. Металеві бойові артефакти ранньомодерного часу з фондів Бережанського краєзнавчого музею	106
Парацій В. М. Музейний експонат як історична реальність і суспільна атракція: кістка мамонта в тематичній експозиції Бережанського краєзнавчого музею	110
Петегирич В. М., Павлів Д. Ю. Археологічні пам'ятки Львівщини та Івано-Франківщини на карті Фрідріха фон Міра 1779-1783 pp.	113
Петраускас О. В., Рейда Р. М., Ільків М. Попередній пошук потенційних об'єктів давнього скловиробництва на Хотинщині	117
Пивоваров С. В. Угорський денарій із зеленолипівського городища	120
Пивоваров С. В., Калініченко В. А. Навершя шолома з Чорнівського городища (попереднє повідомлення)	123
Преступенко Ю. В. Пам'яткоохоронна діяльність Чернівецького обласного центру з питань культурної спадщини у 2023 р.	126

Рідуш Б. Т., Поп'юк Я. А., Кулаковська Л. І., Усик В. І., Кононенко О. М., Рідуш О. Б., Єгорова І. І. Вовки, зайці і намисто з мушель – нові свідчення з пізнього палеоліту на Дністрі	128
Рідуш Б. Т., Горбаненко С. А., Ільків М. В. Комплекс залізних серпів з Чорнівського лісу	131
Романович Т. І. Археологічні об'єкти між селами Біла – Коростувата на території Мамаївської сільської територіальної громади	134
Ротар О. В., Драгомирецька О. Г. Археологічна тематика в заходах Чернівецького обласного краєзнавчого музею 2023 р.	136
Рубанець М. В. Про походження назв слов'янського племені уличі та міжплемінного центру давніх слов'ян міста Лич: до постановки питання	139
Руснак О. В. Печатка примарії села Вітрянка	141
Rusu I., Ignătescu S. O nouă așezare paleolitică în Podișul Podoliei	143
Саїн Д. С. Археологічні об'єкти в с. Онут	146
Салагор М. М., Пивоваров С. В., Чорней Ю. І., Калініченко В. А. Обстеження місць реконструкцій чернівецьких скверів та подвір'я костелу	148
Сандуляк В. О. Два фрагменти скляних пляшок з матеріалів розкопок Руської брами ХІХ ст.	151
Скорейко Г. М., Крушницький Д. В. У пошуках видимого: пам'ятні хрести на Буковині як об'єкти науково-дослідницької роботи школярів	155
Терський С. В. Формування комплексу озброєння та спорядження професійних воїнів на території Волині та Східного Прикарпаття протягом V–X ст.	158
Ткачук Т. М. Мальований посуд касперівсько-гординештської групи трипільської культури поселення Жванець	160

Томенчук Б. П. До питання про «початок Галича звідки він постав»	163
Томенчук Б. П., Ільків М. В. Світлої пам'яті нашого молодого Колеги Андрія Филипчука, який на початку 2023 р. загинув на російсько-українській війні	165
Тюрк А., Прохненко І. А., Шанта Ж., Жиленко М. А. Випадкові знахідки речей «угорського кола» на території України	166
Тюрк А., Аль Халабі С., Прохненко І., Жиленко М. Дирхем з поховання № 3 Чомського могильника	172
Тюрк А., Аль Халабі С., Прохненко І. А., Мойжес В. В., Жиленко М. А. Дирхем з Малокопанського городища	175
Федорук А. В. Хотинська битва (1673 р.) у світлі археологічних даних	179
Черненко О. Є., Новик Т. Г. Поселення на Мису Єлецької гори за матеріалами археологічних досліджень	183
Чучко М. К. Участь буковинських православних кліриків у III Археологічному з'їзді в Києві (1874)	186
Шкурідін О. М. Хто побудував городища в межах Волоківської територіальної громади?	190
Яковишина Я. М. Розвідки поблизу с. Макарівка на Буковині	194
Гуцал В. А. Роботи археологічної експедиції Чернівецького держуніверситету в 1959 р.	198
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ	203

*Микола Ільків (Чернівці),
Леонід Горобець (Київ),
Олександр Ковальчук (Київ)*

«Терпимо тут великий і нечуваний голод»: про харчування залоги Хотинського замку після битви 1673 р.

За свою тисячолітню історію фортифікації Хотина неодноразово опинялися в епіцентрі масштабних війн. Наприкінці середніх віків та в новий час Хотин і його найближчі околиці стали театром бойових дій низки турецько-молдавських і польсько-молдавських конфліктів, польсько-турецьких, російсько-турецьких і російсько-австрійсько-турецької воен. Цьогоріч виповнилося 350 років від Хотинської битви 10-11 листопада 1673 р. – однієї з найбільш славних перемог Речі Посполитої у XVII ст.

Роком раніше турки захопили Поділля, зокрема і Кам'янець, який став центром нової територіально-адміністративної одиниці у складі Осаяної Порти. З метою захисту Галичини від наростаючої небезпеки, а також перерізання ліній постачання до Кам'янця з півдня, коронний гетьман Ян Собеський на чолі польсько-литовського війська з козаками Михайла Ханенка загальною чисельністю близько 40 тисяч рушив до Хотина. На момент його приходу турецька армія під командуванням Гусейна-паші, яка нараховувала орієнтовно 30 тисяч чоловік, добре укріпилася у старому таборі південніше замку. Під час розвідки боєм 10 листопада козаки полковника Івана Мотовила й німецька піхота доволі несподівано прорвалися у ворожий стан, але без своєчасної підтримки героїчно полягли. Наступного дня в ході генерального штурму польсько-литовська піхота, а за нею і кінні підрозділи увірвалися в турецький табір і почали тиснути ворога. Після невдалих контратак турки панічно кинулися тікати на подільський берег, але міст через ріку не витримав і чимало вояків загинуло в холодних водах Дністра. 13 листопада турецька залога замку теж капітулювала. Після блискучої перемоги, яка відкрила Я. Собеському шлях до королівського престолу, в Хотинському замку був залишений гарнізон, який складався з трьох піхотних полків, литовських драгунів та легкої артилерії на чолі з підполковником Яном Магнусом де Охабом з литовського війська Міхала Радзивіла. Однак уже 21 лютого наступного року комендант рапортував Собеському про вкрай скрутне становище залоги через голод, коли ситуація дійшла до поїдання побитих у битві коней, собак і навіть турецьких трупів (Добржанський, Макар, Масан 2002). Попри значні труднощі гарнізон продовжував контролювати Хотинський

замок, але після його облоги татарами й турками капітулював 4 серпня 1674 р.

На основі кореляції археологічних матеріалів та даних писемних джерел з цим проміжком часу (від 13 листопада 1673 р. до 4 серпня 1674 р.), вдалося пов'язати відкритий у 2013 р. об'єкт на території Хотинського замку (Ільків 2014, 2019). У його межах було виявлено фрагменти керамічного посуду, пічних кахель, люльки, вироби з каменю та скла, чорного та кольорового металів, зокрема, монети. Тут же було зібрано остеологічний матеріал, представлений виключно невеликого розміру кістками, серед яких визначено 12 фрагментів пташиних кісток і 3 риб'ячі (передано до Національного науково-природничого музею НАН України (м. Київ). Більшість решток належали курці домашній (*Gallus domestica*), щонайменше двом особинам – дорослій курці та курчаті віком 9-12 місяців. Рештки дорослої курки представлені лівим коракоїдом, правими плечовою і променевою кістками, правим і лівим тарсометатарсусом, фрагментом тазу та двома хребцями. Рештки молодой особини представлені правою стегною кісткою.

Також виявлено фрагменти скелета качки та гуски. Відомо, що в цих видів кістки домашньої та дикої форм часто неможливо відрізнити. Приймаючи до уваги, що кістки належали птахам, яких з'їли під час облоги, скоріш за все, це були рештки домашніх птахів. Втім, не виключена незначна ймовірність, що кістки могли належати диким видам, яких добули до початку облоги і декілька місяців зберігали (наприклад, у діжці зі смальцем). Рештки качки (*Anas platyrhynchos/domestica*) представлено фрагментом лівої тібіотарзальної кістки (фрагмент гомілки). Рештки гуски (*Anser anser/domestica*) представлено частиною лівої плечової кістки та хребцем. Іхтіологічні матеріали представлені одним хребцем щуки (*Esox lucius*) і двома хребцями сома (*Silurus glanis*) – типовими для р. Дністер видами.

Опосередковані ознаки дають підстави припускати, що птахів з'їли в першу половину облоги – наприкінці 1673 – на початку 1674 р. У жодній пташці немає медулярної тканини (розростання в середині трубчастих кісток, що виникають у самок птахів в період відкладання яєць). Молоде курча могло народитися до початку облоги – неможливо припустити, що влітку 1674 р. гарнізон Хотина вирощував і вигодовував курчат. Таким чином, з огляду на малопотужний культурний прошарок археологічного об'єкту (до 0,15 м), цей факт можна використовувати для його більш вузького датування. Опосередковано на холодну пору року вказує також наявність кісток хижих риб (яких могли добути поблизу зимувальних ям на ділянках із повільною течією) і, натомість, відсутність решток «мирної» риби. Попри невелику вибірку остеологічного матеріалу, фіксуємо обмежений раціон замку, що цілком узгоджується з повідомленнями писемних джерел.